

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

DIPLOMSKO DELO

BARBARA PUŠNIK

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO
AVTORSKE PRAVICE - PRAVNOEKONOMSKA PERSPEKTIVA

Ljubljana, avgust 2010

BARBARA PUŠNIK

IZJAVA

Študentka *Barbara Pušnik* izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom *doc. dr. Mitje Kovača*, in da dovolim njegovo objavo na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 27.8.2010

Podpis: _____

KAZALO

UVOD	1
1 AVTORSKE PRAVICE	2
1.1 DEFINICIJA.....	2
1.1.1 <i>Intelektualna lastnina</i>	2
1.1.2 <i>Avtorske pravice</i>	2
1.1.3 <i>Sorodne pravice</i>	4
1.2 ZGODOVINA.....	4
1.2.1 <i>Anglo-ameriški in kontinentalni sistem</i>	4
1.2.2 <i>Zakoni in konvencije</i>	5
2 PRAVNA PERSPEKTIVA	7
2.1 SLOVENIJA.....	7
2.2 EVROPSKA UNIJA.....	8
2.3 MEDNARODNA ZAKONODAJA.....	10
3 EKONOMSKA PERSPEKTIVA	11
3.1 NARAVA IN OBSEG ZAŠČITE	12
3.1.1 <i>Razmerje ideja – izraz</i>	13
3.1.2 <i>Poštena uporaba</i>	13
3.1.3 <i>Sekundarna dela</i>	14
3.2 DOLŽINA ZAŠČITE.....	15
3.3 KOLEKTIVNE ORGANIZACIJE	18
3.4 ALTERNATIVE.....	19
SKLEP	20
LITERATURA IN VIRI	23
PRILOGA: UPORABNE POVEZAVE	

KAZALO SLIK

Slika 1: Ravnotežje v monopolu	17
Slika 2: Ekonomije obsega.....	17

UVOD

Namen te diplomske naloge je predstaviti avtorske pravice in njihovo pravnoekonomsko perspektivo. Prikazala bom, kaj vse vpliva na avtorske pravice – iz pravnega vidika, kateri zakoni, konvencije in direktive urejajo področje avtorskega prava, iz ekonomskega vidika pa predvsem, kakšni so stroški, povezani z uveljavljanjem avtorskih pravic iz različnih vidikov (dolžina zaščite, uveljavljanje pravic preko skupnosti in podobno). Cilj te naloge je združiti in poudariti bistvene pravne in ekonomske značilnosti avtorskih pravic ter pokazati, da jih resnično potrebujemo, saj drugače ne bi bilo dovolj velike spodbude za ustvarjanje. Moja hipoteza se zato glasi: Avtorske pravice so z vidika stroškov nujno potrebne za zagotavljanje spodbude za nadaljnje ustvarjanje. Pri delu sem uporabila metode preučevanja domače in tuje literature, strokovnih člankov ter znanj, pridobljenih med študijem.

Intelektualna lastnina je obsežen izraz, ki zajema mrežo pravnih pravic, ki ščitijo neopredmetena sredstva, ki imajo pogosto velik ekonomski pomen (Prime, 2000, str. 3). Že sam izraz nam pove, da so tu zaščitene pravice, ki izhajajo iz človekovega razuma oziroma intelekta. Kot del intelektualne lastnine pa so tudi avtorske pravice, katerih pravnoekonomska perspektiva je obravnavana v tem diplomskem delu. Avtorske pravice ščitijo ustvarjalna prizadevanja tako, da preprečujejo, da bi se izvirna dela kopirala brez dovoljenj avtorjev (The Allen Consulting Group, 2003, str. 4).

Avtorsko pravo kot ga poznamo danes, je nastalo v 18. stoletju. Njegovi zametki pa segajo vse do 15. stoletja, ko se je pojavil izum tiska, kar je pomenilo lažje, hitrejše in predvsem cenejše kopiranje oziroma tiskanje originalnih del, poleg tega pa večjo dostopnost teh del preprostem ljudstvu. Prvi moderni zakon na tem področju je bil sprejet leta 1710 v Angliji. Nato se je skozi leta avtorsko pravo razvijalo, sprejemali so se novi zakoni in konvencije, ki so bili nujno potrebni zaradi razvoja tehnologije in spremenjenih tržnih razmer. Večja prelomnica je bilo odkritje interneta, ki je precej razburkalo tudi to področje, saj je z njegovo pomočjo mogoče pošiljati datoteke po celem svetu, v zelo kratkem času in tudi zelo poceni. S tem pa je seveda tudi veliko težje nadzorovati kje in kako so avtorska dela uporabljena. Tako pogosteje pride do kršenja teh pravic, ki pa pogosto niso niti odkrita.

V prvem delu naloge bom podala definicijo avtorskih pravic, kjer bom opisala kaj so avtorske pravice, kaj obsegajo, kako jih delimo in podobno. Poleg tega bom predstavila kratko zgodovino avtorskih pravic, predvsem oris razvoja avtorskih pravic v anglo-ameriškem sistemu in sistemu kontinentalne Evrope, hkrati pa bom predstavila tudi najpomembnejše zakone, ki so bili sprejeti na tem področju. V drugem delu sledi predstavitev pravne perspektive avtorskih pravic, kjer bom na kratko predstavila kje so avtorske pravice pravno urejene v Sloveniji, v Evropski uniji, ter v svetu (najnovejši in najpomembnejši zakoni, direktive in konvencije). V zadnjem delu, ki pa bo malo bolj obširen, pa bom prikazala še ekonomski vidik avtorskih pravic, in sicer s stroškovnega vidika. Predvsem bom skušala prikazati, kakšni stroški so povezani z dolžino zaščite, za katere pravice je smiselno, da pripadajo avtorju samemu (npr. sekundarna dela), predstavila pa bom

tudi skupnosti, preko katerih se lahko avtorske pravice uveljavljajo, ter ugotavljala smiselnost teh skupnosti s stroškovnega vidika.

1 AVTORSKE PRAVICE

1.1 Definicija

1.1.1 Intelektualna lastnina

Kot sem že omenila, se intelektualna lastnina nanaša na vrsto lastnine, ki izhaja iz človekovega razuma, in medsebojno povezuje tri področja, in sicer področje prava, ekonomije in managementa (Pretnar, 2002, str. 19). Najpogosteje se kot cilj zaščite intelektualne lastnine navaja zagotavljanje spodbud za ustvarjalnost (te so dosežene, ko vrednost lastnine preseže stroške povezane z nastankom te lastnine). Potrebno je tudi poudariti, da ta cilj vsebuje zaščito takšne tržne strukture, ki omogoča pridobivanje ekonomske vrednosti, zaradi česar lahko pojasnimo tudi vključenost znamk in varstva pred nelojalno konkurenco v področje intelektualne lastnine (Pretnar, 2002, str. 41). V osnovi se intelektualna lastnina deli na dve skupini, in sicer na industrijsko lastnino ter avtorske in sorodne pravice. V področje industrijske lastnine spadajo patenti, blagovne znamke, modeli in geografske oznake (An Overview¹, 2009, str. 3). Pomembna razlika med vrstami zaščit intelektualne lastnine je ta, da imajo različne vrste zaščite različen »rok trajanja«. Tako na primer pravice blagovnih znamk trajajo neomejeno, medtem ko so ostale pravice časovno omejene. Med njimi so tudi avtorske pravice, ki v večini primerov trajajo za čas življenja avtorja in 70 let po njegovi smrti (Prime, 2000, str. 3), čeprav po mednarodnem pravu trajajo za čas življenja avtorja in 50 let po njegovi smrti - Bernska konvencija, TRIPS (Dutfield & Suthersanen, 2008, str. 97). Najpomembnejša razlika med pravicami industrijske lastnine in avtorskimi pravicami je ta, da za pridobitev avtorskih pravic niso potrebne nobene formalnosti, medtem ko je potrebno za patente, znamke in drugo vložiti prijavo, ki mora izpolnjevati mnoge zahteve za pridobitev teh pravic (Pretnar, 2002, str. 51).

1.1.2 Avtorske pravice

Glavne industrije, v katerih najdemo avtorske pravice oziroma so te najprimernejša oblika zaščite, so založništvo, glasba, scenaristika (ang. *screenwriting*), kamor spadajo filmi, televizija in videi, ter umetnost (Cornish & Llewelyn, 2003, str. 486–492). V Sloveniji imamo avtorske pravice urejene v Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS², št. 16/2007-UPB3, 68/2008, v nadaljevanju ZASP), kjer je podana tudi natančna definicija le-teh.

Če začnem z definicijo avtorja, se ta po 10. členu ZASP glasi: »Avtor je fizična oseba, ki je ustvarila avtorsko delo«. Kot je že v samem členu navedeno, je lahko avtor le fizična oseba, torej stroj, žival ali pravna oseba ne morejo biti avtor neke stvaritve. Stvaritev in njen avtor pa sta

¹ Uporabljena je publikacija mednarodne organizacije za intelektualno lastnino (WIPO) – An Overview 2009 edition

² Ur.l. RS pomeni Uradni list Republike Slovenije

temelj avtorske pravice in s tem celotnega avtorskega prava. Dela, ki so zaščitena z avtorsko pravico, so v ZASP navedena v 5. členu (Trampuž, Oman & Zupančič, 1997, str. 57):

»(1) Avtorska dela so individualne intelektualne stvaritve s področja književnosti, znanosti in umetnosti, ki so na kakršenkoli način izražene, če ni s tem zakonom drugače določeno.

(2) Za avtorska dela veljajo zlasti:

1. govorjena dela, kot npr. govori, pridige, predavanja;
2. pisana dela, kot npr. leposlovna dela, članki, priročniki, študije ter računalniški programi;
3. glasbena dela z besedilom ali brez besedila;
4. gledališka, gledališko-glasbena in lutkovna dela;
5. koreografska in pantomimska dela;
6. fotografska dela in dela, narejena po postopku, podobnem fotografiranju;
7. avdiovizualna dela;
8. likovna dela, kot npr. slike, grafike in kipi;
9. arhitekturna dela, kot npr. skice, načrti ter izvedeni objekti s področja arhitekture, urbanizma in krajinske arhitekture;
10. dela uporabne umetnosti in industrijskega oblikovanja;
11. kartografska dela;
12. predstavitve znanstvene, izobraževalne ali tehnične narave (tehnične risbe, načrti, skice, tabele, izvedenska mnenja, plastične predstavitve in druga dela enake narave)«.

Če se sedaj osredotočim na samo avtorsko pravico, je ta opredeljena v dveh členih. 14. člen opisuje izvor pravice: »Avtorska pravica pripada avtorju na podlagi same stvaritve dela«, medtem ko 15. člen poda vsebino avtorske pravice: »Avtorska pravica je enovita pravica na avtorskem delu, iz katere izvirajo izključna osebna upravičenja (moralne avtorske pravice), izključna premoženjska upravičenja (materialne avtorske pravice) in druga upravičenja avtorja (druge pravice avtorja)«. Tu lahko vidimo, da ima avtor moralne pravice, ki predstavljajo duhovno vez avtorja z njegovim delom in tudi materialne pravice, ki pa zagotavljajo gospodarsko izkoriščanje avtorskega dela (Trampuž et al., 1997, str. 66–69).

Vsebina moralnih avtorskih pravic je opisana v 16. členu ZASP in pravi: »Moralne avtorske pravice varujejo avtorja glede njegovih duhovnih in osebnih vezi do dela«. Med te pravice štejemo pravico prve objave, pravico priznanja avtorstva, pravico spoštovanja dela ter pravico skesanja (Trampuž et al., 1997, str. 70–83).

V ZASP sem zasledila, da je materialnih avtorskih pravic številčno gledano precej več kot moralnih avtorskih pravic. Vsebina materialnih avtorskih pravic je opisana v 21. členu ZASP in pravi: »(1) Materialne avtorske pravice varujejo premoženjske interese avtorja s tem, da avtor izključno dovoljuje ali prepoveduje uporabo svojega dela in primerkov svojega dela. (2) Če ni s tem zakonom drugače določeno, je uporaba avtorskega dela dopustna le, če je avtor v skladu s

tem zakonom in pod pogoji, ki jih je določil, prenesel ustrezno materialno avtorsko pravico«. Te pravice so našteje v 22. členu ZASP:

»(1) Uporaba dela v telesni obliki obsega zlasti pravico reproduciranja (23. člen).

(2) Uporaba dela v netelesni obliki (priobčitev javnosti) obsega zlasti naslednje pravice:

1. pravico javnega izvajanja (26. člen);
2. pravico javnega prenašanja (27. člen);
3. pravico javnega predvajanja s fonogrami in videogrami (28. člen);
4. pravico javnega prikazovanja (29. člen);
5. pravico radiodifuznega oddajanja (30. člen);
6. pravico radiodifuzne retransmisije (31. člen);
7. pravico sekundarnega radiodifuznega oddajanja (32. člen);
8. pravico dajanja na voljo javnosti (32.a člen).

(3) Uporaba dela v spremenjeni obliki obsega zlasti naslednje pravice:

1. pravico predelave (33. člen);
2. pravico avdiovizualne priredbe (104. člen).

(4) Uporaba primerkov avtorskega dela obsega naslednji pravici:

1. pravico distribuiranja (24. člen);
2. pravico dajanja v najem (25. člen)«.

Poleg moralnih in materialnih avtorskih pravic pa ima avtor tudi druge pravice, med katere spadajo pravica dostopa in izročitve, sledna pravica, pravica javnega posojanja ter pravica do nadomestila (Trampuž et al., 1997, str. 112–122).

1.1.3 Sorodne pravice

»Sorodne pravice so tiste, ki prispevke določenih oseb, ki umetniško ali podjetniško pomagajo intelektualnim ustvarjalcem pri posredovanju njihovih del javnosti, varujejo pred prisvajanjem in brezplačnim izkoriščanjem tretjih oseb« (Repanšek, 2004, str. 11). Sorodne pravice so navedene tudi v ZASP, in sicer so podrobneje opisane v členih 118–141. Med sorodne pravice štejemo pravice: izvajalcev, proizvajalcev fonogramov, filmskih producentov, RTV organizacij, založnikov in izdelovalcev podatkovnih baz. Za razliko od avtorskih pravic so lahko nosilci sorodnih pravic tudi pravne osebe (Repanšek, 2004, str. 11–12).

1.2 Zgodovina

1.2.1 Anglo-ameriški in kontinentalni sistem

Skozi zgodovino sta se izoblikovala dva sistema avtorskih pravic. Prvi je anglo-ameriški, drugi pa je sistem kontinentalne Evrope. Prvi zakoni o avtorskem pravu kot ga poznamo danes, so bili

sprejeti v Angliji, in ker je imela Anglija svoje kolonije v Ameriki, se je podoben sistem razvil tudi tam. V Angliji so pojmovanje avtorja kot originatorja (tistega, ki je ustvaril delo) literarnega teksta vpeljali založniki, katerih glavni cilj je bil pridobitev monopola, ki je imel zasnove v kraljevi Koncesiji (ta je bila ukinjena leta 1696), zahtevala pa je registracijo vseh knjig, kar je omogočilo tudi lažjo cenzuro tiska. Ta registrirana dela so bile kopije, tako da so v resnici imeli založniki pravico do kopiranja, iz česar tudi prihaja angleška beseda za avtorske pravice – *copyright*. Nekaj let po ukinitvi koncesije je bil sprejet prvi zakon o avtorskih pravicah v Angliji. S tem se je začelo obdobje modernega avtorskega prava. Kot sem že omenila se je podoben sistem razvil v Ameriki, kjer je bila lastnina prav tako zelo pomembna zasnova. Ker je bila takratna Amerika skupek britanskih kolonij, je veliko zakonov o avtorskem pravu na začetku temeljilo na prvem angleškem zakonu o avtorskih pravicah iz leta 1710 (Bogataj, 2008, str. 18–25).

Sistem kontinentalne Evrope se je razvijal podobno, le na drugačnih filozofskih perspektivah. V Nemčiji so imeli, podobno kot v Angliji, monopol založniki in ne avtorji. Takrat se je razvil tudi osnutek originalnega avtorja, ki je imel za posledico, da se je navdih začel šteti kot nekaj, kar izhaja iz avtorja samega, ne pa od zunaj ali od Boga. Podobno je bilo tudi v Franciji, kjer sta se razvili dve razpravi o avtorstvu. Za prvo je značilno, da ideje izvirajo iz posameznikovih misli in so zato naravna oblika lastnine (podobno kot v Nemčiji in Angliji), za drugo pa, da ideje izvirajo iz narave in so zato odprte za vse, pri čemer je potrebno povedati, da se nobena izmed idej ni uresničila v popolnosti. Prevladalo je pojmovanje lastniškega avtorstva kot v Nemčiji in Angliji, vendar tu avtorska pravica ni pomenila le ekonomske pravice, temveč tudi pravico, ki varuje avtorjev osebni izraz (Bogataj, 2008, str. 25-28).

1.2.2 Zakoni in konvencije

V tem delu bom predstavila nekaj najpomembnejših zakonov in konvencij, ki so bili sprejeti od 18. stoletja dalje, ko se je začelo razvijati avtorsko pravo kot ga poznamo še danes.

Eni izmed prvih in zgodovinsko gledano tudi najpomembnejših zakonov o avtorskih pravicah so bili sprejeti v Angliji. Prvi izmed njih je bil *Copyright Act of 1710* (ali tudi *Statute of Anne*), ki je podelil izključno pravico in svobodo tiskanja knjig, ki je bila namenjena avtorjem in njihovim zakonitim naslednikom. Ta zakon je pravico zagotavljal 14 let, vendar jo je bilo mogoče podaljšati za nadaljnjih 14 v primeru, da je bil avtor še živ. Sledile so zaščite, ki so jih dosegli vrezovalci (graverji), oblikovalci tekstila, kasneje je prišlo tudi do zaščite skulptur, potrebno pa je povedati, da je bila leta 1833 podeljena tudi pravica izvajanja za dramska dela, leta 1842 pa tudi za glasbena dela. Med tem časom je prišlo prav tako do sprememb v dolžini zaščite. Leta 1814 se je dolžina podaljšala na 28 let ali življenje avtorja, odvisno, kaj je trajalo dlje. Ta doba se je leta 1842 še podaljšala, in sicer na 42 let ali življenje avtorja plus sedem let, spet odvisno od tega, kaj je trajalo dlje. Sledil je naslednji zakon, in sicer *Fine Arts Copyright Act 1862*, ki je vključil tudi slike, risbe in fotografije. Naslednji pomembnejši zakon je bil *Copyright Act 1911*, ki je združil dosedanje pravice v en tekst oziroma zakon, podelil pa je tudi statutarno pravico

neobjavljenim delom in pravice proizvajalcem zvočnih zapisov. Kar se tiče obdobja po drugi svetovni vojni, je bil leta 1956 sprejet *The Copyright Act 1956*, kjer so bile najnovejše pridobitve vključitev filmov, oddaj in tiskane oblike objavljenih izdaj. Eden zadnjih angleških zakonov je tudi *Copyright, Designs and Patents Act 1988* ali krajše CDPA. Ta zakon je prinesel precej sprememb, poudariti je potrebno, da je s tem zakonom angleško pravo prišlo v linijo z Bernsko konvencijo, prav tako pa v veliki meri izhaja iz usklajevanja ukrepov v Evropski skupnosti (Cornish & Llewelyn, 2003, str. 346–356). Najnovejši zakon o avtorskih pravicah je *The Digital Economy Act 2010*, po katerem lahko lastniki avtorskih pravic poročajo o domnevnih spletnih kršitvah³.

Kar se tiče Združenih držav Amerike (v nadaljevanju ZDA), bom omenila samo nekaj zakonov, ki so bili sprejeti. Prvi izmed zakonov, ki je bil izoblikovan na podlagi *Statute of Anne*, je bil sprejet v Connecticutu leta 1783, kmalu pa so ga podpisale tudi druge zvezne države. Prvi pomembnejši statut je bil *The Copyright Act of 1790*, ki je omejil zaščito na državljane ZDA in določil dolžino zaščite na 14 let. Ker se je v ZDA zelo razširilo piratstvo (predvsem angleških romanov), sta ZDA in Anglija leta 1891 podpisali bilateralni dogovor o avtorskih pravicah (Dutfield & Suthersanen, 2008, str. 70–72). Poleg tega je bil sprejet tudi *Copyright Act of 1970*, ki ga je sprejel novi kongres, z njim pa je bila pravica kopiranja zamejena s statutom (Bogataj, 2008, str. 24). Zadnji pomemben zakon, sprejet v ZDA, je leta 1998 sprejet DMCA oziroma *Digital Millennium Copyright Act of 1998*, ki je implementiral dve konvenciji WIPO (*World Intellectual Property Organization*), predstavljeni v nadaljevanju (DMCA Summarized, 2009). Istega leta je bil sprejet tudi zakon o podaljšanju zaščite (*The Copyright Term Extension Act*), ki je tudi v ZDA določil trajanje avtorske pravice za čas življenja avtorja in 70 let po njegovi smrti (Posner, 2005, str. 59–60).

Na začetku je vsaka posamezna država urejala zakone v zvezi z avtorskim pravom, s časom pa so se pojavile težnje po sodelovanju med državami. Tako so se začele oblikovati in podpisovati tudi mednarodne konvencije. V tem delu bom predstavila nekaj najpomembnejših konvencij na področju avtorskega prava.

Prva in zgodovinsko gledano tudi najpomembnejša konvencija na področju avtorskih pravic je bila leta 1886 podpisana Bernska konvencija za zaščito književnih in umetniških del. Njena najpomembnejša načela so nacionalno obravnavanje, minimalna raven zaščite za avtorje in neodvisnost od formalnosti, kar pomeni, da ne sme biti nikakršnih pogojev za registracijo pravice ali kaj podobnega. Zaradi svojih začetnih pomanjkljivosti in vse hitrejšega razvoja tudi na tem področju pa je bila kar nekajkrat izboljšana oziroma revidirana. Eno izmed takšnih pomanjkljivosti so občutili tudi proizvajalci zvočnih zapisov, ki jih konvencija ni obravnavala kot avtorsko delo. K odpravi te pomanjkljivosti je pripomogel avstrijski zakon iz leta 1936, ki je razdelil pravice na avtorske in sorodne (Dutfield & Suthersanen, 2008, str. 27, 72). Leta 1952 je sledil podpis Svetovne konvencije o avtorski pravici (*Universal Copyright Convention* ali krajše

³ Podrobneje glej: http://www.lawdit.co.uk/reading_room/room/

UCC), ki jo upravlja UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*). Ta konvencija je bila manj zavezujoča kot Bernska – prav tako je zanjo veljalo načelo nacionalne obravnave, vendar pa so bili ostali pogoji (glede trajanja pravic, vrste zaščitenih del in podobno) manj strogi. Tej konvenciji so se pridružile tudi ZDA, ki so obdržale takrat veljavno dolžino trajanja pravic dvakrat po 28 let, hkrati pa so uvedle simbol, ki je še danes razpoznaven kot simbol avtorskih pravic – ©. Naslednja pomembnejša konvencija je bila Rimska konvencija iz leta 1961, ki je zaščitila izvajalce, izdelovalce fonogramov in RTV organizacije. Zaradi velikih nasprotovanj med samimi skupinami in željo po mednarodni zaščiti le-teh je bila leta 1971 podpisana še dodatna konvencija o fonogramih (Cornish & Llewelyn, 2003, str. 352–355). Natančneje ta konvencija (imenovana tudi Ženevska konvencija) ščiti izdelovalce fonogramov pred nepooblaščenimi kopijami njihovih del. Leta 1974 je sledil podpis Bruseljske konvencije, ki se nanaša na razdeljevanje signalov za prenos programa preko satelita. Nekaj let kasneje, leta 1989, je bila sprejeta pogodba o registraciji filma (*Film Register Treaty*) oziroma natančneje pogodba o mednarodni registraciji avdiovizualnih del (An Overview, 2009, str. 52). Sledil je še podpis treh zelo pomembnih sporazumov oziroma pogodb, ki bodo predstavljene v nadaljevanju. Mednje štejemo leta 1994 podpisan sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (TRIPS – *trade related aspects of intellectual property rights*) in dve WIPO pogodbi, podpisani leta 1996.

2 PRAVNA PERSPEKTIVA

V tem delu diplomske naloge bom predstavila pravni vidik avtorskih pravic, ki sem ga razdelila na tri področja. Prvi je pravni vidik Slovenije, kjer bom predstavila zakonodajo, kamor spada ZASP, nato bom predstavila Evropsko unijo in direktive, povezane z avtorskimi pravicami. Tretji del zajema mednarodno zakonodajo, kjer bom predstavila svetovno organizacijo za intelektualno lastnino in njene najpomembnejše pogodbe, poleg tega pa še mednarodni sporazum TRIPS, ki je nastal pod okriljem Svetovne trgovinske organizacije (STO ali po angleško WTO – *World Trade Organization*).

2.1 Slovenija

V Sloveniji so avtorske pravice urejene v Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah (ZASP), ki je bil sprejet leta 1995. V 195 členih zakona je natančno opisano, kaj so avtorske pravice, na koga se nanašajo, katera dela so varovana s tem zakonom, komu pripadajo sorodne pravice in podobno. Zakon prav tako določa trajanje avtorskih pravic, kar je zapisano v 59. členu ZASP, kjer vidimo da naš zakon določa trajanje avtorske pravice za čas avtorjevega življenja in še 70 let po njegovi smrti, po preteku tega obdobja pa delo ni več avtorskopravno varovano. To obdobje je precej dolgo zaradi tega, da koristi tudi avtorjevim dedičem. Ko avtorska pravica poteče, preidejo dela v javno uporabo, deloma tudi zaradi razloga, da je že sam avtor črpal del informacij iz splošne kulturne dediščine (Trampuž et al., 1997, str. 172–173).

Od leta 1995 do danes je zaradi nenehnega razvoja in napredka tudi na področju avtorskih pravic bilo potrebnih nekaj sprememb v zakonodaji, zato je bil ZASP kar nekajkrat dopolnjen. V Registru predpisov Slovenije sem o ZASP zasledila, da je bil le-ta v letih 2001, 2004, 2006 in 2008 dopolnjen z Zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o avtorski in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 9/2001, 43/2004, 17/2006, 139/2006 ter 68/2008). Poleg tega je še nekaj predpisov, ki spreminjajo prvotni zakon, in sicer Zakon o carinskih ukrepih pri kršitvah pravic intelektualne lastnine (ZCUKPIL; Ur. l. RS, št. 30/2001), ki je bil spremenjen z Zakonom o izvajanju carinskih predpisov ES (ZICPES; Ur. l. RS, št. 25/2004), Sklep⁴ (Ur. l. RS, št. 85/2001) in Odločba⁵ (Ur. l. RS, št. 58/2004). Zaradi vseh teh sprememb pa je bilo treba popraviti tudi besedilo prvotnega zakona, zato obstajajo tri uradno prečiščena besedila, in sicer ZASP-UPB1 (Ur. l. RS, št. 94/2004), ZASP-UPB2 (Ur. l. RS, št. 44/2006) in ZASP-UPB3 (Ur. l. RS, št. 16/2007).

Poleg ZASP je potrebno tudi omeniti, da je Slovenija podpisnica mednarodnih konvencij in pogodb, katerih člene je prav tako potrebno upoštevati in spoštovati. Med njimi so Bernska in Bruseljska konvencija, ki sta v Sloveniji v veljavi od 25. junija 1995, Rimska konvencija, v veljavi od 9. oktobra 1996, Ženevska konvencija, s strani Slovenije v veljavi od 15. oktobra 1996, WCT (*WIPO Copyright Treaty*) pogodba, veljavna od 6. marca 2002, in WPPT (*WIPO Performances and Phonograms Treaty*) pogodba, veljavna od 20. maja 2002⁶. Še eden izmed zelo pomembnih sporazumov, podpisanih s strani Slovenije, je tudi sporazum TRIPS, podpisan 29. oktobra 1996⁷.

Ker pa je Slovenija maja 2004 postala članica Evropske unije, je morala sprejeti oziroma mora upoštevati tudi evropsko zakonodajo, ki pa med drugim regulira tudi področje avtorskih pravic z različnimi direktivami, ki bodo predstavljene v nadaljevanju.

2.2 Evropska unija

Evropska unija (v nadaljevanju EU) je sprejela kar nekaj direktiv, ki se nanašajo na avtorske in sorodne pravice. Poleg tega je večina držav EU tudi podpisnica ostalih mednarodnih konvencij, ki so bile predstavljene v prejšnjem poglavju, tako da morajo upoštevati tudi določila teh pogodb. Na tem mestu se bom osredotočila na direktive EU, ki jih je v večini sprejel Evropski svet, nekaj pa tudi Evropski parlament (oziroma oba skupaj), in jih na kratko predstavila.

⁴ Sklep, da se pobuda za začetek postopka za oceno ustavnosti 84., 149., 151., 153., 168. in 189. člena zakona o avtorski in sorodnih pravicah, ustavnosti in zakonitosti pravilnika o javnem izvajanju in predstavljanju glasbenih del javnosti ter ustavnosti in zakonitosti pravilnika o javni priobčitvi glasbenih del zavrnejo

⁵ Odločba, da določbi 1. in 2. točke drugega odstavka 37. Člena Zakona o avtorski in sorodnih pravicah, kolikor gre za uvoz, nista v neskladju z Ustavo ter da se pobuda za začetek postopka za oceno ustavnosti drugega odstavka 4. Člena, prvega in tretjega odstavka 39. člena, 123., 131. in 135. člena, drugega odstavka 144. člena, 145. člena, prvega odstavka 154. člena in tretjega odstavka 189. člena istega zakona se zavrne

⁶ Podrobneje glej: Contracting Parties: <http://www.wipo.int/copyright/en/treaties.htm>

⁷ Podrobneje glej: Search results (TRIPS): <http://docsonline.wto.org>

Na spletni strani EU⁸ najdemo natančen seznam in opis sprejetih direktiv. Prva izmed takšnih direktiv je bila direktiva o topografijah polprevodniških izdelkov, sprejeta 16. decembra 1986 (*Council Directive 87/54/EEC on the legal protection of topographies of semiconductor products*). To je bila prva direktiva, sprejeta s strani EU (ki se je takrat še imenovala Evropska skupnost), o usklajevanju na področju intelektualne lastnine. Ta direktiva je nastala predvsem zaradi tega, ker so potrebne za razvoj polprevodniških izdelkov velike investicije, medtem ko se lahko topografije takšnih izdelkov kopirajo po precej nižjih, lahko bi rekli kar neznatnih stroških. Sledila je direktiva za zaščito računalniških programov, sprejeta 14. maja 1991 (*Council Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs*). Ta direktiva je bila prva direktiva Evropske skupnosti na področju avtorskih pravic, ki je sledila tako imenovani Beli knjigi o doseganju popolnega enotnega trga do leta 1992. Namen direktive je bil ustvariti okolje, ki bi do neke mere zagotavljalo zaščito pred nepooblaščenno razmnožitvijo takšnih programov. Naslednja direktiva je bila direktiva o pravici o najemu, ki je bila sprejeta decembra 2006 (*Directive 2006/115/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property*), ki je nasledila prej veljavno direktivo iz leta 1992. Njen namen je bil usklajevanje določb v zvezi s pravico najema in posojanja na področju avtorskih in sorodnih pravic. Naslednja je bila direktiva o satelitskem oddajanju in kabelskemu prenašanju, sprejeta 27. septembra 1993 (*Council Directive 93/83/EEC on the coordination of certain rules concerning copyright and rights related to copyright applicable to satellite broadcasting and cable retransmission*). Cilj te direktive je bil olajšanje čezmejnega prenosa avdiovizualnih programov, predvsem tistih, ki so povezani z oddajanjem preko satelita ali prenašanjem po kablu. Sledila ji je direktiva o trajanju zaščite, ki je bila sprejeta 12. decembra 2006 (*Directive 2006/116/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights*), nasledila pa je direktivo iz leta 1993, kjer je bilo trajanje avtorskih pravic podaljšano na avtorjevo življenje in 70 let po njegovi smrti, sorodne pravice pa so ostale zaščitene 50 let od datuma izvedbe/objave/oddaje. Naslednja direktiva, sprejeta s strani EU, je bila direktiva o zaščiti baz podatkov, sprejeta 11. marca 1996 (*Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council on the legal protection of databases*). Izoblikovala je izključno pravico za izdelovalce baz podatkov, ki velja 15 let, z namenom zaščititi njihovo investicijo v času, denarju in trudu. Nanaša pa se tako na analogne, kot tudi na digitalne baze podatkov. Zatem je bila sprejeta direktiva o avtorski pravici v informacijski družbi, ki je bila sprejeta 22. maja 2001 (*Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council on the harmonization of certain aspects of copyright and related rights in the information society*), nanaša pa se na zakonodajo avtorskih in sorodnih pravic, ki bi naj odražale tehnološki razvoj, in premestitev glavnih obveznosti v zakonodajo Unije, ki so nastale z WCT in WPPT pogodbami. 27. septembra 2001 je bila sprejeta direktiva o pravici nadaljnje prodaje (*Directive 2001/84/EC of the European Parliament and of the Council on the resale right for the benefit of the author of an original work of art*), od katere bodo imeli koristi predvsem avtorji, in to ne glede na to, kje v EU bodo njihova dela prodana. Zadnja med direktivami je bila 29. aprila 2004 sprejeta direktiva

⁸ Podrobneje glej: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/index_en.htm

o uveljavljanju (*Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council on the enforcement of intellectual property right*), ki od vseh držav članic zahteva, da uporabijo učinkovita, odvračilna sredstva in kazni za ponarejevalce in tiste, ki se ukvarjajo s piratstvom, ter tako ustvarjajo enake konkurenčne pogoje za imetnike pravic v EU. 18. oktobra 2005 je bilo podano še priporočilo Komisije o kolektivnem čezmejnem upravljanju avtorskih in sorodnih pravic za zakonite spletne glasbene storitve (*Commission Recommendation on collective cross-border management of copyright and related rights for legitimate online music services*).

2.3 Mednarodna zakonodaja

Intelektualna lastnina je področje, ki je vsekakor ne morejo urejati samo posamezne države, saj se različna glasbena, literarna in druga dela oziroma kopije teh del uporabljajo po celotnem svetu za različne namene. Zaradi tega razloga se je razvila težnja po mednarodni zakonodaji na področju intelektualne lastnine in s tem tudi na področju avtorskih in sorodnih pravic, ki sega že v 19. stoletje, ko je bila podpisana prva mednarodna konvencija na področju avtorskih pravic, Bernska konvencija. Področje avtorskih pravic se je vse bolj širilo in razvijalo, prišlo je do nastanka interneta, ki je samo še dodatno potrdil potrebo po mednarodni zaščiti, kar je privedlo do nastanka svetovne organizacije za intelektualno lastnino (WIPO). Tu je pomembno poudariti, da sta bili na področju avtorskih pravic sprejeti dve pogodbi, ki ju bom predstavila v nadaljevanju.

WIPO je specializirana agencija Združenih narodov, ki je locirana v Ženevi. Stremi k razvoju uravnoteženega in dostopnega mednarodnega sistema intelektualne lastnine, ki nagradi ustvarjalnost, spodbuja inovacije in prispeva k ekonomskemu, socialnemu in kulturnemu razvoju vseh držav, poleg tega pa varuje javni interes. Ustanovljena je bila leta 1967 z WIPO konvencijo, ki je začela veljati leta 1970. Njen namen je promovirati zaščito intelektualne lastnine po svetu preko sodelovanja med državami in drugimi mednarodnimi organizacijami (An Overview, 2009, str. 2–4). Kot sem že omenila, sta bili pod njenim okriljem na področju avtorskih in sorodnih pravic podpisani dve pogodbi. Prva je pogodba o avtorski pravici (WCT pogodba), podpisana 20. decembra 1996 v Ženevi. Ta pogodba se nanaša izrecno na avtorske pravice. Druga izmed pogodb pa je pogodba o izvedbah in fonogramih (WPPT pogodba). Ta pogodba je bila prav tako podpisana 20. decembra 1996, vendar se ta pogodba ne nanaša na avtorske, temveč na sorodne pravice. Obe pogodbi sta znani tudi pod vzdevkom »Internet pogodbi«. Slovenija je k obema pogodbama pristopila leta 1999, v veljavo pa sta stopili leta 2002 (Pretnar, 2002, str. 62).

Kar je na tem mestu še potrebno poudariti je, da je bil za mednarodno zakonodajo na področju avtorskih pravic (oziroma celotne intelektualne lastnine) sprejet tudi sporazum TRIPS, ki je nastal v okviru WTO. Ta sporazum je zelo pomemben predvsem zaradi razloga, da določa skupna načela v zvezi z uveljavljanjem pravic intelektualne lastnine. Poleg tega je tudi prvi mednarodni sporazum, ki določa minimalne vsebinske standarde varstva pravic intelektualne lastnine (prvi pa zato, ker včasih ni bilo potrebe po določitvi teh standardov zaradi enotnejših nacionalnih zakonodaj, med katerimi ni bilo velikih razlik). Vsebina sporazuma predstavlja

bistvena določila na področju intelektualne lastnine, saj njegova vsebina vključuje določbe Pariške (konvencija o varstvu industrijske lastnine iz leta 1883) in Bernske konvencije (Pretnar, 2002, str. 89–90).

3 EKONOMSKA PERSPEKTIVA

V tem delu diplomske naloge se bom osredotočila na ekonomsko perspektivo avtorskih pravic, ki jo bom poskušala prikazati predvsem s stroškovne strani, torej kako različni elementi vplivajo na stroške. Prav tako bom poskušala pokazati, da so avtorske pravice s stroškovnega vidika nujno potrebne za zagotavljanje spodbud za nadaljnje ustvarjanje. Zavedam se, da obstajajo tudi na tem področju določena tveganja in negotovosti, vendar se bom sama osredotočila na spodbude za ustvarjanje. Brez avtorskih pravic ne bi bilo motivacije za ustvarjanje, saj bi lahko vsi brez kakršnih koli stroškov (tu mislim predvsem na transakcijske stroške) in dovoljenj uporabljali dela drugih, ki pa za svoj trud in vložen čas ne bi prejeli nobenega plačila. Ekonomski vidik avtorskih pravic predstavljajo materialne avtorske pravice, ki imetniku pravice nudijo tudi ekonomsko izkoriščanje, tako da je imetniku po zakonu omogočeno, da je za svoj trud na nek način poplačan. S tem se zavaruje tudi pred tako imenovanim zastonjkarstvom (ang. *free rider problem*), kjer gre za okoriščanje na račun drugih (nekdo porabi več ali plača manj kot bi moral).

Celotni zadnji sklop diplomske naloge bo temeljil na stroškovnem vidiku, zato je na tem mestu primerno, da stroške tudi definiram. Stroški, ki so povezani z nastankom avtorsko zaščenega dela, se delijo na stroške ustvarjanja dela in stroške, povezane s kopiranjem dela. Stroški za ustvarjanje dela se naj ne bi razlikovali glede na število proizvedenih ali prodanih knjig, saj predstavljajo avtorjev vložen čas in trud, in strošek založnika, ki da delo v tisk (skupno so ti stroški poznani kot stroški izražanja). Druga vrsta stroškov pa je povezana s številom proizvedenih kopij dela (Landes & Posner, 1989, str. 326–327). Potrebno pa je tudi povedati, da avtorji nimajo samo stroškov, ki nastanejo ob ustvarjanju dela, ampak že prej vlagajo v sebe s tem, ko se izobražujejo in specializirajo za določeno področje, tako da si lahko potem deloma povrnejo tudi te stroške. Najpomembnejši stroški, povezani z avtorskimi pravicami so transakcijski stroški. Ti zajemajo stroške informacij, pogajanj, sklepanja pogodb, spremljanja in uveljavljanja sporazumov ter stroške iskanja in informiranja (Rao, 2003, str. 8–9).

Avtorske pravice imajo, kot tudi vsi ostali elementi intelektualne lastnine, pridih javne dobrine, kljub temu da to niso. Razlog za to pa je, da kljub temu, da so po navadi stroški ustvarjanja nekega dela pogosto visoki, so stroški reprodukcije pogosto nizki, kar povzroči še lažje in cenejše nadaljnje kopiranje del. Zaradi tega tudi imamo zaščito avtorskih pravic, pri katerih gre za kompromis med stroški omejitev in koristmi, ki zagotavljajo spodbudo za ustvarjanje (Landes & Posner, 1989, str. 326). Omejitve so potrebne predvsem zaradi učinkov prelivanja (ang. *spillover effect*), ki povzročajo, da se del znanja (v tem primeru ustvarjenih del) prelije na druge, ki to izkoristijo za lasten razvoj (v tem primeru javnost). Omejitve pa povzročijo tudi nastanek tržne moči v obliki monopola (glede uporabe ustvarjenega dela), ki pa je, kot pravi

Watt (2004, str. 156), nujno potreben za zagotavljanje spodbude za ustvarjanje. V primeru, da avtorske pravice ne bi bile zaščitene, bi obstajala velika verjetnost, da bi prišlo do tržnih nepopolnosti ravno zaradi narave javne dobrine, ki jo imajo dela, ki bi bila v nasprotnem primeru zaščitena z avtorsko pravico. Do njih pa pride predvsem zaradi težjega nadzora nad nepooblaščenno uporabo zaščiteneh del. (The Allen Consulting Group, 2003, str. 14). Vendar je potrebno povedati, da vsaka uporaba ni nujno nepooblaščen, saj reprodukcija zaščiteneh del ne pomeni kršitve, če se dokaže, da je delo uporabljeno za pošteno uporabo⁹ (Besen & Raskind, 1991, str. 13). Ker se v tem delu osredotočam na ekonomsko stran avtorskih pravic, je prav, da tudi omenim, da so avtorske pravice ekonomsko učinkovite v primeru, da je njihovo trajanje omejeno (Landes & Posner, 2003, str. 471). Ta vidik bom tudi opisala v nadaljevanju.

3.1 Narava in obseg zaščite

Med naravo zaščite lahko uvrstimo značilnosti, po katerih se avtorske pravice ločijo od drugih del intelektualne lastnine. Kot že ime pove, je avtorska pravica avtorju prvotno zagotavljala pravico kopiranja – če ni bilo kopiranja, tudi kršitve ni bilo. Naj navedem primer: če slikar B neodvisno in po naključju ustvari sliko, identično sliki slikarja A, potem to ne pomeni kršitve. To je glavna razlika med avtorskimi pravicami in patentom. Za primerjavo pogledajmo še primer pri patentu: če izumitelj B neodvisno naredi čajno vrečko, ki je enaka kot tista, za katero ima izumitelj A patent, bo to pomenilo kršitev patenta, kljub temu da izumitelj B za patent sploh ni vedel. Drug vidik narave avtorske pravice pa je ta, da je avtorska pravica ločena od pravice premičnine na določenem predmetu. Poleg tega sta lahko avtorska pravica in pravica premičnine v lasti dveh oseb. Tudi to lahko ponazorim s primerom: če kupimo npr. knjigo, kupimo pravico premičnine, ne pa tudi avtorske pravice nad književnim delom. Torej lahko knjigo prodamo, jo posodimo ali vržemo stran, vendar ne moremo uveljavljati pravice lastnika avtorskih pravic. Kljub temu pa knjige ne smemo kopirati, jo dati na splet, narediti po knjigi igro in jo predstaviti javnosti, narediti njen prevod, prav tako pa ne smemo narediti npr. kopijo knjige v Braillovi pisavi za svojega slepega prijatelja. To so bistvene značilnosti, ki jih zagotavlja narava avtorske pravice (Copyright – Its Birth and nature).

Kar se tiče obsega zaščite, se ta razlikuje med zakonodajami različnih držav, vendar več pravic kot je zaščiteneh, bolj lahko imetnik pravice izkoristi in tako lažje poplača svoj trud. Obseg zaščite se razlikuje glede na ustvarjalno vsebino zaščiteneh del, pri čemer avtorske pravice na dejanskem delu ne vključujejo imen, krajev in dogodkov (razen v pesmih in romanih), temveč le izraz kot ga interpretira npr. pisatelj oziroma oseba, ki je ustvarila avtorsko delo (Besen & Raskind, 1991, str. 13).

Obseg zaščite lahko vidimo z dveh vidikov. Pri prvem gledamo na obseg kot na dejstvo, koliko različnih vrst del je zaščiteneh (od govornih, pisanih, glasbenih, gledaliških), pri drugem pa gledamo na obseg kot na število pravic, ki jih avtor nad svojim delom ima (kamor pa lahko štejemo moralne, materialne in druge avtorske pravice). Na obseg zaščite lahko gledamo tudi z

⁹ Glej v nadaljevanju: 3.1.2 Poštena uporaba

drugega zornega kota, in sicer z vidika obsega pravne zaščite, ki ga bom na kratko tudi predstavila. Predstavila bom tri vidike pravne zaščite, med njimi idejo/izraz, pošteno uporabo in sekundarna dela, pri čemer bom skušala vse tri oblike pravne zaščite prikazati tudi s stroškovnega vidika oziroma pokazati, da so stroški prisotni ali v pozitivnem ali pa v negativnem smislu (stroški nekoga so lahko tudi dobiček drugega).

3.1.1 Razmerje ideja – izraz

Osnova, ki velja tudi za patent in druge oblike intelektualne lastnine, je, da je pred nepooblaščenno uporabo zaščiten izraz, ne pa ideja sama. Nasprotno bi lahko privedlo do velikih transakcijskih stroškov, saj bi vsi potrebovali vrsto dovoljenj, če bi hoteli napisati knjigo ali roman, ki bi temeljil na enaki ideji. S tega vidika bi bilo lažje tudi tistim, ki bi prvi ustvarili delo, saj bi morali skozi dajati dovoljenja, zato je tudi z njihove strani takšna zaščita primernejša (Posner, 2005, str. 64–65). Povedati je treba, da bi veliki transakcijski stroški nastali predvsem za avtorje, ki ne bi bili prvi, ki bi idejo predstavili na trgu, vendar bi si hoteli idejo le sposoditi, namesto tega pa bi morali zaradi takšne zakonodaje vložiti veliko truda in časa, da bi prišli do neke nove ideje. Neto učinek takšne zakonodaje, ki bi dovoljevala zaščito idej, bi bilo zmanjšanje ustvarjenih del. Poleg tega bi prišlo tudi do zmanjšanja blaginje, saj bi bili lastniki idej monopolisti. Naslednji razlog, zakaj je bolje da je zaščiten izraz in ne ideja, je, da je avtor tako uporabnik ideje, kot tisti, ki ustvari novo idejo (res pa je, da so po navadi stroški razvijanja nove ideje nižji kot pa stroški, povezani s časom in trudom, vloženim v izražanje te ideje). Zaščita idej bi tudi pomenila, da bi se povečal najem obstoječih del, zato bi se vsi avtorji potrudili, da bi bila njihova ideja zaščiten, saj bi tako več zaslužili s tem, ko bi dali svojo idejo nekemu v najem in mu računali višjo ceno, kot pa so bili njegovi/njeni stroški iskanja ideje. Poleg tega bi to pomenilo tudi velike administrativne stroške za sodišča, ki bi tako morala vsako idejo definirati, določiti njene omejitve, prekrivanje z drugimi idejami in podobno (v tem primeru bi bili stroški večji kot koristi). Meja med izrazom in idejo pa je pogosto zelo tanka, čeprav obstajajo natančna določila za obe vrsti, ki tako omogočajo prepoznavanje morebitnih kršitev (Landes & Posner, 1989, str. 347–349).

3.1.2 Poštena uporaba

Poštena uporaba (angl. *fair use*) je doktrina intelektualne lastnine, ki je pri pravu neintelektualne lastnine ne zaznamo oziroma nima dvojnika (Posner, 2005, str. 63). Izmed vseh pravic intelektualne lastnine so avtorske pravice povezane z največ omejitvami, saj ščitijo najširši spekter informacij. Ker pa imajo avtorske pravice značaj javne dobrine, je potreba po doktrini, kot je poštena uporaba, toliko večja (The Allen Consulting Group, 2003, str. 99–100). Najpomembnejša lastnost poštene uporabe je ta, da dovoljuje kopiranje zaščitenih del, brez da bi to pomenilo kršitev. To lastnost lahko podkrepijo tudi primeri, na katere se poštena uporaba nanaša. Prvi so visoki transakcijski stroški. V tem primeru poštena uporaba koristi tistemu, ki zaščiten del uporabi, prav tako pa ne škoduje imetniku avtorske pravice. To je pomembno, kadar je sicer uporabnik pripravljen imetniku pravice plačati znesek za uporabo njegovega dela, vendar pa so stroški pogajanj previsoki (predvsem, če želi »kupec« uporabiti le kakšen del ali

odlomek iz zaščenega dela). Le v primeru, ko so koristi večje od stroškov zaščite, je rešitev brez pravic/brez obveznosti opravičljiva na podlagi transakcijskih stroškov. Naslednji primer je ocena knjige, ki pogosto vključuje odlomke ali stavke iz ocenjenih knjig. Poštena uporaba je tu primerna zato, ker ocena knjige nadomesti njeno oglaševanje, poleg tega pa je knjiga izkustvena dobrina, kar pomeni, da lahko dodatne informacije samo še povečajo povpraševanje po njej. Tretji primer poštene uporabe je parodija, ki kopira značilne lastnosti originalnega dela z namenom, da se bralec/gledalec dela lažje spomni oziroma ga priključuje v spomin. V primeru, da bralec ne pozna originalnega dela, bo parodija doživela neuspeh. Po eni strani bi bilo lažje, če bi avtor imel pravico narediti parodijo, vendar bi bil pogost problem, da bi avtor težje kritiziral svoje delo, ki je v parodiji izraženo preko zasmehovanja oziroma norčevanja, kot pa to naredi tretja oseba. Zadnji primer poštene uporabe, ki ga bom omenila, pa je zmanjševanje stroškov ustvarjanja dela, ki vključuje odločitve sodišča glede tega, ali je domnevno kršeno delo bistveno podobno originalu, oziroma delu, ki bi ga naj kršil. Dela, ki so izmišljena (mednje spadajo filmi, televizijske nanizanke in podobno), vključujejo like, situacije in druge podrobnosti, ki so si jih izmislili drugi avtorji. V primeru, da je definicija »bistveno podobno« interpretirana ozko, bo uporabniku dovoljena uporaba dela, brez da bi se moral pogajati z imetnikom pravice. Temu pogosto pravijo produktivna poštena uporaba, za razliko od reproduktivne uporabe, kjer je mišljeno le kopiranje knjig (Landes & Posner, 1989, str. 357–360).

Na tem mestu moram poudariti, da pošteno uporabo, kot sem jo opisala v prejšnjem odstavku, poznajo v ZDA (podoben sistem je tudi v Avstraliji, kjer to poznajo kot *fair dealing*), vendar imamo tudi v Sloveniji primere, ko za uporabo avtorsko zaščenega dela ni potrebno plačati. V Sloveniji poznamo to pod pojmom prosta uporaba, ki je v ZASP razložena v členih 48.–57. Prosta uporaba velja za pravico do obveščnosti, pouk, privatno in drugo lastno reproduciranje, citate, nebstveno pritiklino, proste predelave, kataloge, dela na splošno dostopnih krajih, dokazne postopke in preizkuse naprav (Trampuž et al., 1997, str. 147–171). Cilj proste uporabe je predvsem zmanjševanje transakcijskih stroškov.

3.1.3 Sekundarna dela

Sekundarno delo pomeni prenos v drugi jezik ali medij, kamor spadajo npr. filmska verzija knjige ali predstave, nemški prevod angleške igre, fotografija slike in podobno. Imetnik avtorske pravice ima pravico preprečiti izdelavo sekundarnega dela in lahko tudi toži izdelovalca za kršitev originalnega dela. Poleg tega lahko zaščiti sekundarno delo, kar mu daje monopol nad deli, ki izhajajo iz njegovih zaščenih del (Landes & Posner, 1989, str. 353–354). V primeru, da sekundarna dela pravno ne bi bila v nadzoru imetnika pravice originalnega dela, bi nastala nevarnost širjenja sekundarnih del, ki bi bila v lasti posameznikov, kar pa bi močno povečalo transakcijske stroške tistih, ki bi hoteli kasneje narediti sekundarna dela, saj bi morali pridobiti dovoljenja od vseh predhodnih avtorjev (Posner, 2005, str. 71). Torej glavni razlog so spet transakcijski stroški, ki bi bili manjši v primeru, da bi ena oseba imela avtorsko pravico tako nad originalom kot tudi nad sekundarnimi deli. V nasprotnem primeru bi moral nekdo, ki bi želel napisati npr. češki prevod neke angleške igre, dobiti dovoljenja od imetnika pravice originalnega

dela kot tudi od vseh, ki so že naredili prevode v druge jezike. Obstaja tudi možnost, da sekundarna dela ne bi bila avtorsko zaščitena, vendar bi to že takoj na začetku močno zmanjšalo spodbude za njihovo izdelavo. (Landes & Posner, 1989, str. 355–356). Možnost, da avtor originalnega dela ne bi imel avtorske pravice nad sekundarnimi deli, v praksi ne bi bila izvedljiva, saj bi obstajali preveliki transakcijski stroški za pridobitev vseh dovoljenj. Posledično bi to zmanjšalo spodbude za pisanje kasnejših prevodov oziroma izdelav drugih vrst sekundarnih del, kar pa bi lahko privedlo do manjše ponudbe na trgu in povzročilo tudi zmanjšanje blaginje.

3.2 Dolžina zaščite

Dolžina zaščite se je skozi zgodovino precej spreminjala oziroma natančneje povedano, se je vseskozi podaljševala. Od začetnih 14 let pa vse do tega, da traja avtorska pravica za čas življenja avtorja in 70 let po njegovi smrti, kar velja za večino držav (čeprav je po mednarodni zakonodaji ta doba 50 let). Posner (2005, str. 72) je mnenja, da je razlog za takšno podaljševanje zaščite v velikem padcu stroškov kopiranja, ki so predvsem posledica digitalizacije. Nižji, kot so stroški kopiranja, težje je imetnikom pravic nadomestiti izgubo v fiksnih stroških, razen če lahko preprečijo prodajo kopij, kar pa je mogoče z daljšo dobo zaščite.

Obstajata dva razloga za omejevanje trajanja pravic intelektualne lastnine. Prvi je, da omejevanje zmanjšuje monopolni dobiček iz lastništva pravice, drugi pa, da zmanjšuje stroške sledenja oziroma iskanja. Pri tem je potrebno povedati, da avtorske pravice redko dajo popolno monopolno moč, vendar pa obstajata dva problema, povezana s stroški iskanja. Prvič, težko je slediti dedičem mnogih generacij, in drugič, lahko se zgodi, da se določene knjige ne tiskajo več in jih je zaradi manjšega števila tudi težje dobiti (oba problema sta rešljiva z uvedbo registracije). Glede samega obdobja zaščite lahko povem, da daljše, kot je obdobje, manjše število del je v javni uporabi, kar povzroči višje stroške izražanja, vendar je te stroške skupaj z višjimi prihodki avtorjev potrebno tudi diskontirati (Landes & Posner, 1989, str. 361–362). Poleg tega, dlje kot je delo avtorsko zaščiteno, višji so stroški iskanja imetnika pravice in s tem tudi transakcijski stroški pridobitve dovoljenja za uporabo dela. Posledično se zaradi daljše zaščite povečajo tako povprečni kot tudi celotni transakcijski stroški, ki bodo vključeni pri nastanku novih del. Kljub temu pa dolgo obdobje zaščite prinaša tudi ekonomske koristi, med katere štejemo npr. preprečevanje prenatranosti (ki je pogosto posledica brezplačnega dostopa do del), ter pretirano delitev med stroški ustvarjanja dela in stroški širjenja dela (Posner, 2005, str. 59–61). Iz tega je razvidno, da ima daljše obdobje zaščite tako pozitivne kot negativne posledice. Med pozitivne lahko štejemo ekonomske koristi, ki so predvsem na strani imetnikov pravic (ti lahko kljub diskontiranju pričakujejo višje dobičke oziroma povrnitev stroškov). Negativne pa prizadenejo predvsem tiste, ki bi radi uporabili avtorsko zaščiteno delo, saj imajo zelo visoke transakcijske stroške z iskanjem imetnika pravice in pridobivanjem dovoljenj. Poleg tega lahko učinki prelivanja omogočijo ali vsaj spodbudijo nadaljnje ustvarjanje, ki pa se lahko zaradi dolge dobe zaščite precej zmanjša.

Sedaj se bom osredotočila na stroške. Z ekonomskega vidika bom pokazala smiselnost zaščite avtorskih pravic. V ekonomiji je vedno tako, da je potrebno pogledati, kdaj je neka stvar ekonomsko učinkovita. V ekonomiji je najbolj poznana Paretova učinkovitost, pri kateri je lahko neka oseba na boljšem, brez da bi bil nekdo drug zaradi tega na slabšem. Kaj in za koga pa pomeni učinkovitost pri avtorskih pravicah? Če gledamo z vidika imetnika pravice, bo vsekakor zanj najbolj učinkovito, če bo imel visoke donose in si bo lahko na ta način pokrili stroške izdelave oziroma ustvarjanja svojega dela, ter stroške, ki jih je vložil v izobrazbo (to mu je tudi omogočilo stvaritev dela). Na drugi strani bo za kupce knjig in tudi za tiste, ki želijo uporabiti zaščitena dela najboljše, da bodo dela oziroma dovoljenja za uporabo del na voljo čim ceneje, ker bodo s tem imeli nižje stroške. Torej kar je dobro za eno stran, je slabo za drugo.

Kot pravita Landes in Posner (1989, str. 327–328), je edina spodbuda za stvaritev novega dela to, da so stroški nižji od pričakovanih donosov. Predvidevamo lahko, da je krivulja povpraševanja po kopijah neke knjige padajoča, saj kopija ni popoln, vendar je vseeno dober substitut za knjigo. Kopije se bo splačalo delati, dokler bodo mejni stroški¹⁰ dodatne kopije enaki mejnim prihodkom¹¹. Razlika med ceno in mejnimi stroški za vse prodane kopije bo ustvarila prihodke, ki bodo nadomestili stroške izražanja. Kot vemo, mora biti odločitev o ustvarjanju dela sprejeta, preden vemo, kakšno bo povpraševanje, zato bo delo ustvarjeno le v primeru, ko bo razlika med pričakovanim prihodkom in stroški kopij enaka ali večja od stroškov izražanja. Če predvidevamo, da se stroški ustvarjanja dela razlikujejo med avtorji, se bo število ustvarjenih del povečevalo dokler ne bodo donosi zadnjega dela ravno pokrili stroške izražanja.

Obstaja tudi možnost zaračunavanja cene na ravni mejnih stroškov, vendar pa pri tej ceni ne bi imeli avtorji nikakršnega dobička, saj bi le pokrili stroške¹². Določanje takšnih cen bi sicer povečalo dostop do obstoječih del intelektualne lastnine in odvrnilo ali celo izključilo neučinkovite avtorje, vendar bi že na začetku zmanjšalo ali celo odstranilo spodbude za ustvarjanje (Posner, 2005, str. 58).

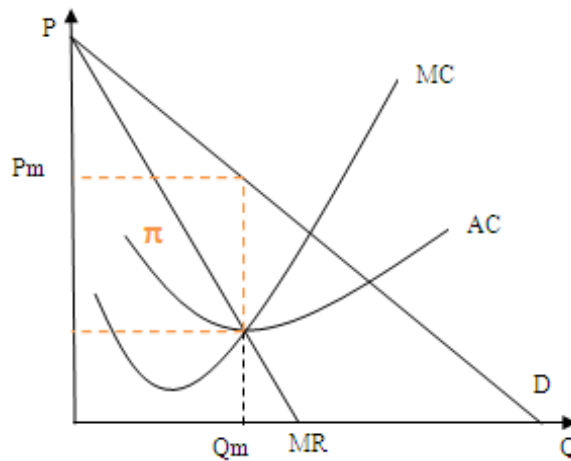
Enačenje, kot je predstavljeno v prejšnjem odstavku ($MR = MC$), v ekonomiji poznamo v primeru monopola, saj takšno postavljanje cen monopolistu prinaša največji (maksimalen) dobiček (ki je na sliki 1 prikazan z območjem π). Delo bo z ekonomskega vidika (kot je že bilo povedano) ustvarjeno takrat, ko bo dobiček (oziroma vrednost dela – V) enak ali večji od stroškov (C) izražanja, torej ko bo $V \geq C$. V tem primeru bodo prisotne ekonomije obsega, ki obstajajo tako dolgo, dokler povprečni stroški (AC) z naraščanjem proizvodnje oziroma števila ustvarjenih del padajo (slika 2).

¹⁰ Mejni strošek (MC) je dodaten strošek, ki nastane s proizvodnjo dodatne enote dobrine

¹¹ Mejni prihodek (MR) je dodaten prihodek, ki ga ustvari prodaja dodatne enote dobrine

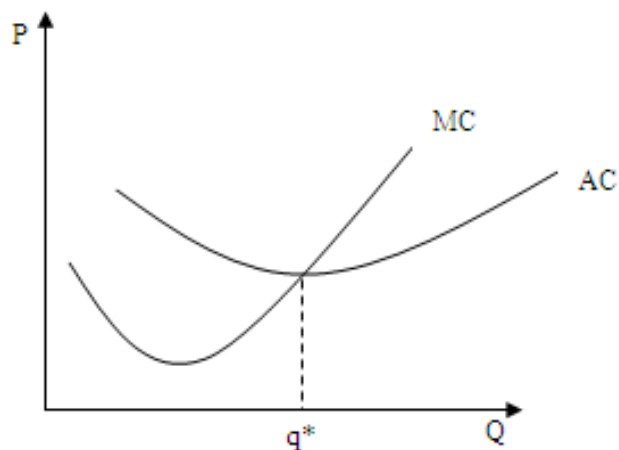
¹² Med te stroške štejemo stroške izobrazbe, ter stroške izražanja in kopij

Slika 1: Ravnotežje v monopolu



Vir: L. Pepall, D.J. Richards & G. Norman, *Industrial Organization*, 2005, str. 29.

Slika 2: Ekonomije obsega



Vir: L. Pepall, D.J. Richards & G. Norman, *Industrial Organization*, 2005, str. 62.

Vprašanje, ki si ga tu lahko postavimo, pa je povezano tudi z dolžino trajanja zaščite. Torej, kako dolgo dejansko obstajajo ekonomije obsega? Ali je 70 let zaščite po avtorjevi smrti predolgo ali prekratko obdobje, da si avtor povrne stroške? Zakaj je takšna razlika v primerjavi s patentom, ki lahko traja največ 20 let (obnavljati pa ga je potrebno na 5 let)? Odgovor je predvsem v tem, da so pri patentu večji učinki prelivanja in obstajajo tudi pozitivne eksternalije, zato je bolj smiselno, da preide to, kar je zaščiteno s patentom, čim prej v javno uporabo. Seveda to dejstvo močno olajša delo ostalim avtorjem, založnikom in vsem, ki so kakorkoli povezani z avtorskimi pravicami. Kljub temu natančnih ugotovitev glede primerne dolžine na tem mestu ne morem dati, saj bi bilo potrebno izoblikovati model, ki bi nam lahko natančno izračunal to dobo (kar pa bi bilo preobširno za moje diplomsko delo). Lahko pa logično sklepam, da najbrž ni ekonomsko učinkovito, da so vsa dela zaščitena z enako dobo trajanja. Predvsem z vidika vloženega truda in časa, ki ga posamezen avtor nameni za novo stvaritev. Lahko si pogledamo npr. primerjavo med

neko pesmijo, ki jo lahko če imamo pravo idejo, napišemo in uglasbimo v enem dnevu, medtem ko lahko za 500 strani dolg roman porabimo več mesecev. Na podlagi tega lahko tudi sklepam, da si (v mojem primeru) glasbenik z lahkoto povrne stroške pri takšnem obdobju zaščite (najbrž že precej prej), medtem ko bi si pisatelj romana prej želel, da bi to dobo podaljšali. Vsekakor se pa strinjam, da morajo biti vsa dela zaščitena, kljub velikim razlikam med njimi, saj v nasprotnem primeru ne bi bilo spodbud za nadaljnje ustvarjanje (s tem, ko so dela zaščitena, si avtorji deloma ali pa v celoti pokrijejo stroške in vložen trud za ustvarjanje). Tudi če upoštevamo, da je treba prihodke tudi diskontirati, so razlike med avtorji mogoče manjše, vendar vseeno očitne.

3.3 Kolektivne organizacije

Z vidika stroškov je pomembna še ena stvar. Avtorji oziroma imetniki avtorskih pravic imajo dve možnosti za povračilo nastalih stroškov. Prva je, da vsak imetnik avtorskih pravic individualno uveljavlja svoje pravice, druga možnost pa je kolektivno uveljavljanje preko skupnosti, ki bo v tem delu tudi predstavljeno. Dandanes je zelo težko za imetnike pravic, da bi sami preverjali, kdo in kdaj uporabi njihovo avtorsko zaščiteno delo. Če dam samo za primer glasbenega izvajalca – zanj bi bilo zelo težko, ali celo nemogoče, da bi vseskozi hodil od bara do bara in poslušal, kje predvajajo njegovo pesem in jim zaračunal nadomestilo. To niti ne bi imelo smisla, saj bi imel veliko večje stroške s tem, ko bi hodil okrog, kot pa bi dobil plačanih nadomestil (če npr. porabi za pot 50 €, nadomestilo pa zaračuna 5 €, je razlika med stroški in koristmi ogromna). Tako ne bi imel dobička, tudi stroškov si ne bi pokrili, s tem pa tudi ne bi imel spodbude za nadaljnje ustvarjanje ($C > V$). Poleg tega je zelo malo verjetno, da bi prišel v trenutku, ko bi se njegova pesem predvajala, problem pa je tudi, da se lahko pesem povsod predvaja hkrati.

Poleg tega obstaja veliko uporab avtorsko zaščiteneh del, ki za uporabnike nimajo velikega pomena, zato pogosto ni ekonomsko izvedljivo za avtorje, da spremljajo in zaračunavajo vsako uporabo. To težavo rešujejo kolektivne organizacije, ki zagotavljajo centralizirano administracijo, s katero zmanjšujejo stroške in dovoljujejo pojav večjega števila transakcij. Poleg tega pa lahko dovoljujejo tudi skupno oblikovanje cen, kar lahko posledično privede do tržne moči (Besen, Kirby & Salop, 1992, str. 383).

Kolektivne organizacije (skupnosti) so pravne osebe, ki nepridobitno in kot edino dejavnost v svojem imenu in za račun imetnikov pravic skrbijo za skupinsko uveljavljanje avtorskih in sorodnih pravic (to je lahko določeno z zakonom ali po pogodbi). Obstajajo različne vrste kolektivnih organizacij, ki jih delimo glede na pravni status, glede na kategorijo uveljavljanih avtorskih del, vrsto pravic intelektualne lastnine in podobno. Pomembno je tudi, da ne obstajajo samo nacionalne kolektivne organizacije, temveč tudi organizacije na evropski in svetovni ravni, kar je zaradi povezovanja držav in razvoja tehnologij, ki omogočajo lažji dostop do del, tudi nujno potrebno (Trampuž, 2007, str. 35–38). Če samo povzamem najpomembnejšo nalogo kolektivnih organizacij, je ta zmanjševanje transakcijskih stroškov pri izkoriščanju avtorsko

zaščitenih del, ki pa je seveda usmerjena v korist imetnikov pravic, producentov in uporabnikov. Za imetnike pravic to pomeni predvsem, da se lažje »borijo« proti številnim uporabnikom, za uporabnike pa, da imajo manj transakcijskih stroškov z ugotavljanjem imetnikov pravic in dogovarjanjem za uporabo z njimi ali njihovimi dediči (Trampuž, 2007, str. 175).

Tudi v Sloveniji imamo kolektivne organizacije, med katerimi so: Urad RS za intelektualno lastnino ali UIL (ki skrbi za celotno področje intelektualne lastnine), glede na kategorijo uveljavljenih avtorskih del pa tudi SAZAS (Združenje skladateljev in avtorjev za zaščito avtorske pravice), AAS (Avtorska agencija za Slovenijo) in ZAMP (Združenje avtorjev Slovenije).

3.4 Alternative

Obstaja tudi alternativa, kako si posameznik poplača stroške, brez da bi vodenje svojih avtorskih pravic prenesel na kolektivno organizacijo in tudi brez da bi se sam sproti dogovarjal za nadomestila. V osnovi gre sicer za individualno delovanje, ampak na način, da avtor prenese pravice na tretjo osebo. To lahko naredi s pogodbo oziroma podelitvijo licence. To se seveda izplača le v primeru, ko je malo tistih, ki bi imeli licence, saj bi bili v nasprotnem primeru stroški preveliki in bi bilo bolj smiselno, da bi se pravice prenesle na kolektivno organizacijo.

V osnovi je licenca najbolj primerna za tehnološki prenos, zato ni nenavadno, da se najpogosteje uporablja za industrijsko lastnino. Licenca dovoljuje gospodarsko izkoriščanje predmeta pod pogodbeno določenimi pogoji. Pomembno pa je, da dajalec licence vseeno ostane imetnik pravice (Pretnar, 2002, str. 195).

Obstajajo štiri vrste licenc: pogodbeni, prisilna, zakonita in založniška. Najpomembnejša med njimi je založniška pogodba, ki sega vse do začetka avtorskega prava in ima bogato tradicijo, iz nje pa so se razvile tudi druge vrste pogodb s področja intelektualne lastnine. Temelj te pogodbe je, da se avtor z njo zaveže prenesti pravice reproduciranja in distribuiranja na založnika, ki mu za to plača honorar (Trampuž et al., 1997, str. 209–210). Zakonita licenca je primer, ko uporabnik nima avtorjevega dovoljenja za uporabo dela, vendar je zanj dolžan plačati določeno denarno nadomestilo (<http://www.uil-sipo.si/>). Zakonita licenca je navedena tudi v 47. členu ZASP, in sicer ta pravi, da se zakonita licenca uporablja za pouk in periodiko (Trampuž, Oman & Zupančič, 1997, str. 145). Prisilna licenca pa se uporabi v primeru, ko je avtor v delovnem razmerju. Po tej licenci lahko delodajalec zahteva vnovični prenos pravic od avtorja (po pretečenem 10-letnem roku), seveda proti plačilu nadomestila (Trampuž et al., 1997, str. 232).

Poleg omenjenih alternativ bi bilo mogoče uvesti tudi konkurenco med kolektivnimi organizacijami, ki bi se tako bolj trudile zniževati stroške in delovati v interesu svojih članov, ne pa ustvarjati dobičke¹³.

¹³ Podrobneje glej: Commentary: Is Collective Administration of Copyrights Justified by the Economic Literature

SKLEP

V tem diplomskem delu sem obravnavala avtorske pravice in njihovo pravnoekonomsko perspektivo. Na začetku sem predstavila intelektualno lastnino in ugotovila, da se deli na dva pomembna sklopa. Prvi je industrijska lastnina, kamor spadajo patenti, modeli, blagovne znamke in geografske oznake, drugi pa avtorske in sorodne pravice. Obstajajo različne definicije avtorskih pravic. Po eni strani lahko rečemo, da avtorske pravice zagotavljajo imetniku pravice monopol nad njegovim delom, po drugi strani pa avtorske pravice preprečujejo kopiranje originalnih del brez dovoljenj imetnika pravice. Sama sem se odločila za opredelitev avtorskih pravic po slovenski zakonodaji, kjer so avtorske in sorodne pravice ter vse podrobnosti v povezavi z njimi zapisane v ZASP. Zatem sem na kratko predstavila še zgodovino avtorskih pravic, kjer sem ugotovila, da sta se razvila dva podobna sistema, in sicer anglo-ameriški in kontinentalni, ki se razlikujeta predvsem v tem, da temeljita na različnih filozofskih perspektivah. Prav tako sem ugotovila, da se je celotno avtorsko pravo kot ga poznamo danes, začelo razvijati v Angliji, kjer je bil sprejet tudi eden izmed prvih modernih zakonov o avtorskih pravicah, *Statute of Anne 1710*. Z vse večjim številom zakonov in večjo pomembnostjo avtorskih pravic se je podaljševala tudi doba zaščite, ki je na začetku trajala le 14 let, danes pa traja za življenje avtorja in še 70 let po njegovi smrti. Zaradi globalizacije in vse večjega povezovanja držav tudi na področju avtorskih pravic, so se kmalu pojavile težnje po mednarodnem avtorskem pravu. Tako je bila že leta 1886 sprejeta prva mednarodna konvencija (Bernska konvencija). Temu so sledili še sprejemi vedno novih zakonov in konvencij, ki so vseskozi dopolnjevali obstoječe določbe na področju avtorskih pravic.

V drugem delu sem se osredotočila na pravno perspektivo avtorskih pravic, in jo skušala prikazati s treh vidikov – slovenskega, evropskega in svetovnega. V Sloveniji področje avtorskih pravic v osnovi ureja ZASP, ki je bil zaradi nenehnega razvoja in potrebe po prilagajanju novemu, modernemu tržnemu okolju tudi nekajkrat spremenjen in dopolnjen. Seveda je Slovenija tudi članica EU, tako da mora spoštovati tudi direktive, sprejete s strani Komisije, poleg tega pa je tudi podpisnica mednarodnih pogodb, katerih določila mora prav tako spoštovati. Sledila je predstavitev EU in najpomembnejših direktiv, sprejetih na področju avtorskih pravic v zadnjih dveh desetletjih. V okviru pravne perspektive sem na kratko opisala tudi mednarodno zakonodajo, kjer sem se odločila predstaviti predvsem WIPO in njeni dve najpomembnejši, tako imenovani »internet pogodbi«. Na tem mestu sem omenila tudi zelo pomemben sporazum – TRIPS, ki pa ni nastal pod okriljem WIPO, temveč v okviru WTO. Pomemben je predvsem zato, ker določa skupna načela uveljavljanja pravic intelektualne lastnine in minimalne vsebinske standarde le-teh.

Zadnji del moje diplomske naloge se nanaša na ekonomsko perspektivo avtorskih pravic. V njem sem se osredotočila predvsem na stroške, in sicer z različnih vidikov. Ugotovila sem, da imajo avtorske pravice naravo javne dobrine, kar bi v primeru, da dela ne bi bila zaščitena, lahko povzročilo tržne nepopolnosti. Povzročijo jih lahko nepooblašcene uporabe avtorskih del, čeprav vsaka uporaba še ni nepooblaščen. Glede na to, da ta del naloge temelji na stroških, sem stroške

tudi definirala. Osnovni stroški se delijo na stroške ustvarjanja dela in stroške kopiranja dela, najpomembnejši stroški pa so transakcijski stroški, ki zajemajo predvsem stroške iskanja in pridobivanja informacij ter stroške pogajanj (kar je v avtorskem pravu najpomembnejše). V osnovi avtorska pravica ščiti le pred kopiranjem del, vendar pripada avtorju poleg tega tudi veliko drugih pravic, ki mu omogočajo, da si povrne nastale stroške. Sam obseg avtorskih pravic je lahko v posameznih državah različno določen, vendar je večina držav podpisnica mednarodnih konvencij, tako da osnovne določbe na področju avtorskih pravic veljajo za vse. Z vidika stroškov so pri obsegu pomembna predvsem tri področja. Prvo je razmerje med idejo in izrazom. Avtorsko zaščiten je le izraz, ne pa tudi ideja, saj bi to privedlo do velikih transakcijskih stroškov, ker bi bilo potrebno pridobiti veliko dovoljenj za uporabo, ali pa porabiti veliko časa, da bi se domislili nove ideje. Poleg tega je avtor uporabnik neke ideje in hkrati oseba, ki ustvari neko novo idejo, zato bi lahko sama zaščita idej povzročila precej manjšo spodbudo za ustvarjanje. Naslednje področje zajema pošteno uporabo, pri kateri uporaba zaščenega dela brez dovoljenja še ne pomeni kršitve. V primeru, da bi se morali za uporabo kratkega zaščenega dela pogajati za dovoljenje za uporabo, bi lahko to povzročilo velike transakcijske stroške. Ostali primeri, za katere velja doktrina poštene uporabe, so tudi ocena knjige, parodija in zmanjšanje stroškov ustvarjanja dela. Zadnje področje, ki je tu pomembno, pa so sekundarna dela. V primeru, da ne bi bil avtor tisti, ki bi imel pravico nad zaščito teh del, bi to povzročilo ogromne transakcijske stroške kasnejšim izdavalcem sekundarnih del. Ti bi morali tako pridobiti dovoljenja od vseh posameznikov, ki bi imeli avtorsko zaščiteni dela, namesto da bi imel avtor originalnega dela zaščito nad vsemi sekundarnimi deli.

Velik poudarek sem namenila tudi dolžini zaščite avtorskih del. Kot vemo, se je dolžina zaščite skozi leta vseskozi podaljševala. Pri tem se pojavi vprašanje, kako dolga je sploh primerna dolžina. Ali je 70 let po avtorjevi smrti dovolj dolga, ali prekratka doba, da bi si avtor uspel povrniti vse stroške, ki so nastali pri ustvarjanju dela. Dela se splača ustvarjati tako dolgo, dokler pričakovani prihodki presežejo pričakovane stroške. Če povem v ekonomskem jeziku, bo to tako dolgo, dokler bodo obstajale ekonomije obsega in se bodo povprečni stroški z večanjem števila del zmanjševali. Tudi z vidika transakcijskih stroškov je lahko dolžina zaščite problematična. Predvsem kadar gre za stara dela, ki se ne tiskajo več, pomeni iskanje teh del velike transakcijske stroške za iskalca, poleg tega pa je težko najti vse dediče avtorja, katerega delo bi rad uporabil. Obstaja pa možnost, kako zmanjšati transakcijske stroške. Avtorji to najpogosteje naredijo tako, da prenesejo svoje pravice (materialne, ne moralnih) na kolektivne organizacije, katerih glavna naloga je ravno zmanjševanje stroškov. Razlog za to je predvsem centralizirana administracija in pa skupno oblikovanje cen. Poleg kolektivnih organizacij pa si lahko avtorji stroške povrnejo tudi tako, da prenesejo pravice na tretjo osebo s pogodbo oziroma podelitvijo licence.

Skozi diplomsko nalogo sem ugotovila, da so avtorske pravice zelo pomembne tako v pravnem kot tudi v ekonomskem pogledu. Če ne bi bilo pravne podlage, namreč tudi ekonomskega izkoriščanja pravic ne bi bilo. S tega vidika so pomembni čisto vsi zakoni, direktive in konvencije, sprejete na področju avtorskih pravic. Glede ekonomskega vidika pa sem prav tako ugotovila, da avtorske pravice potrebujemo, saj sem na več primerih pokazala, da bi v

nasprotnem primeru nastali ogromni transakcijski stroški. Tako sem tudi potrdila svojo hipotezo, da so avtorske pravice s stroškovnega vidika nujno potrebne, saj tako zagotavljajo spodbudo za nadaljnje ustvarjanje, ki ga v nasprotnem primeru ne bi bilo, saj si avtorji ne bi mogli povrniti nastalih stroškov.

LITERATURA IN VIRI

- 1) The Allen Consulting Group. (2003). *Economic perspectives on copyright law*. Najdeno 12. julija 2010 na spletnem naslovu <http://www.copyright.org.au/pdf/ccs/CCS0203.pdf>
- 2) Besen M., S. & Raskind J., L. (1991). An Introduction to the Law and Economics of Intellectual Property. *The Journal of Economic Perspectives*, 5 (1), 3–27. Najdeno 10. marca 2010 na spletnem naslovu <http://www.jstor.org/pss/1942699>
- 3) Besen M., S., Kirby N., S. & Salop C., S. (1992). An Economic Analysis of Copyright Collectives. *Virginia Law Review*, 78 (1), 383–411. Najdeno 10. marca 2010 na spletnem naslovu <http://www.jstor.org/pss/1073313>
- 4) Bogataj J., M. (2008). *Avtorsko pravo v digitalni dobi*. Ljubljana: Pasadena.
- 5) *Contracting Parties [Berne Convention]*. Najdeno 3. julija 2010 na spletnem naslovu http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=15
- 6) *Contracting Parties [Brussels Convention]*. Najdeno 3. julija 2010 na spletnem naslovu http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=19
- 7) *Contracting Parties [Phonograms Convention]*. Najdeno 3. julija 2010 na spletnem naslovu http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=18
- 8) *Contracting Parties [Rome Convention]*. Najdeno 3. julija 2010 na spletnem naslovu http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=17
- 9) *Contracting Parties [WIPO Copyright Treaty]*. Najdeno 3. julija 2010 na spletnem naslovu http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=16
- 10) *Contracting Parties [WIPO Performances and Phonograms Treaty]*. Najdeno 3. julija 2010 na spletnem naslovu http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=20
- 11) *Copyright – Its Birth and Nature*. Najdeno 12. avgusta 2010 na spletnem naslovu <http://www.federationpress.com.au/pdf/Reynolds%20IP%20Ch02.pdf>
- 12) *Copyright in the Information society*. Najdeno 10. julija 2010 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/copyright-infso/copyright-infso_en.htm
- 13) Cornish, W. R. & Llewelyn, D. (2003). *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. (5th ed.) London: Sweet & Maxwell Limited.
- 14) *Databases*. Najdeno 10. julija 2010 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/prot-databases/prot-databases_en.htm
- 15) *The Digital Economy Act 2010*. (2010). Najdeno 7. julija 2010 na spletnem naslovu http://www.lawdit.co.uk/reading_room/room/view_article.asp?name=./articles/9125-The-Digital-Economy-Act-2010.htm
- 16) *The Digital Millennium Copyright Act Summarized*. (2009). Najdeno 7. julija 2010 na spletnem naslovu

http://www.lawdit.co.uk/reading_room/room/view_article.asp?name=../articles/1420-the-digital-millennium-copyright-act-summarized.htm

- 17) *The Directive on the enforcement of intellectual property rights*. Najdeno 10. julija 2010 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/iprenforcement/directives_en.htm
- 18) *Documents [Legislative measures]*. Najdeno 10. julija 2010 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/documents/documents_en.htm#directives
- 19) Dutfield, G. & Suthersanen, U. (2008). *Global Intellectual Property Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- 20) *Kaj je zakonita licenca [Urad RS za intelektualno lastnino]*. Najdeno 10. julija 2010 na spletnem naslovu <http://www.uil-sipo.si/uil/dodatno/koristni-viri/pogosta-vprasanja-in-odgovori/avtorska-pravica/>
- 21) Katz, A. (2009). Commentary: Is Collective Administration of Copyrights Justified by the Economic Literature. *Legal Studies Research Paper, No. 1001954*, 449–468. Najdeno 12. avgusta 2010 na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1001954
- 22) Landes M., W. & Posner A., R. (1989, junij). An Economic Analysis of Copyright Law. *The Journal of Legal Studies*, 18 (2), 325–363. Najdeno 10. marca 2010 na spletnem naslovu <http://www.jstor.org/pss/3085624>
- 23) Landes M., W. & Posner A., R. (2003). Indefinitely Renewable Copyright. *The University of Chicago Law Review*, 70 (2), 471–518. Najdeno 10. marca 2010 na spletnem naslovu <http://www.jstor.org/pss/1600588>
- 24) *An Overview 2009 edition*. (2009). Geneva: World Intellectual Property Organization. Najdeno 7. julija 2010 na spletnem naslovu http://www.wipo.int/export/sites/www/freepublications/en/general/1007/wipo_pub_1007_2009.pdf
- 25) Pepall, L., Richards, D. J. & Norman, G. (2005). *Industrial Organization: Contemporary Theory & Practice*. (3rd ed.) Mason: Thomson/South – Western.
- 26) Posner A., R. (2005). Intellectual Property: The Law and Economics Approach. *The Journal of Economic Perspectives*, 19 (2), 57–73. Najdeno 10. marca 2010 na spletnem naslovu <http://www.jstor.org/pss/4134937>
- 27) Pretnar, B. (2002). *Intelektualna lastnina v sodobni konkurenci in poslovanju*. Ljubljana: GV Založba.
- 28) Prime, T. (2000). *European Intellectual Property Law*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- 29) *Protection of computer programs*. Najdeno 10. julija 2010 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/prot-comp-progs/prot-comp-progs_en.htm

- 30) *Protection of semiconductor topographies*. Najdeno 10. julija 2010 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/prot-topographies/index_en.htm
- 31) Rao P., K. (2003). *The Economics of Transaction Costs: Theory, Methods and Applications*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- 32) *Rental and Lending right*. Najdeno 10. julija 2010 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/rental-right/rental-right_en.htm
- 33) Repanšek, J. (2004). *Avtorska in sorodne pravice*. Ljubljana: Media Forum, center za javno komuniciranje. Najdeno 7. julija 2010 na spletnem naslovu <http://www.mediaforum.si/slo/izobrazevanje/komunikacijske-pravice/gradiva/repansek-avtorska.pdf>
- 34) *Resale right*. Najdeno 10. julija 2010 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/resale-right/resale-right_en.htm
- 35) *Satellite and cable*. Najdeno 10. julija 2010 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/satellite-cable/index_en.htm
- 36) *Search results [TRIPS]*. Najdeno 3. julija 2010 na spletnem naslovu http://docsonline.wto.org/imrd/gen_searchResult.asp?RN=0&searchtype=browse&q1=+%40meta%5FSymbol+IP%FCQ%FC%2A+and+SVN&language=1
- 37) *Term of protection*. Najdeno 10. julija 2010 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/term-protection/term-protection_en.htm
- 38) Trampuž, M. (2007). *Kolektivno upravljanje avtorske in sorodnih pravic*. Ljubljana: GV Založba.
- 39) Trampuž, M., Oman, B. & Zupančič, A. (1997). *Zakon o avtorski in sorodnih pravicah s komentarjem*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- 40) Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP). (1995). *Register predpisov Slovenije*. Najdeno 27. junija 2010 na spletnem naslovu http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r03/predpis_ZAKO403.html
- 41) Zakon o avtorski in sorodnih pravicah. *Uradni list RS* št. 16/2007-UPB3, 68/2008.
- 42) Watt, R. (2004). The Past and the Future of the Economics of Copyright. *Review of Economic Research on Copyright Issues*, 1 (1), str. 151–171. Najdeno 12. avgusta 2010 na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=114302

PRILOGA: Uporabne povezave

Članki, povezani z avtorskimi pravicami in patentnim pravom:

- 1) Gordon J, W. & Bone G, R. (1999). 1610 Copyright. Najdeno na spletnem naslovu <http://encyclo.findlaw.com/1610book.pdf>
- 2) Liu P., J. (2002). Copyright and Time: A Proposal. Michigan Law Review, 101 (2), 409-481. Najdeno na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=305374
- 3) Lévêque, F. & Ménière, Y. (2004). The Economics of Patents and Copyright. Paris: The Berkeley Electronic Press. Najdeno na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=642622

Članki, povezani s kolektivnimi organizacijami:

- 1) Katz, A. (2005). The Potential Demise of Another Natural Monopoly: Rethinking the Collective Administration of Performing Rights. *Journal of Competition Law and Economics*, 1 (3), 1-49. Najdeno na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=547802
- 2) Hansen, G. & Schmidt-Bischoffshausen, A. (2007). Economic Functions of Collecting Societies - Collective Rights Management in the Light of Transaction Cost - and Information Economics. *Max-Planck-Institute for Intellectual Property Law*. Najdeno na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=998328
- 3) Handke, C. & Towse, R. (2008). Economics of Copyright Collecting Societies. *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 38 (8), 1-19. Najdeno na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1159085